

національного будівництва, причому результатом мінливим і нестабільним. Це ми відстежили на прикладі рухливості такої категорії визначення етнічної приналежності, як «канадець».

1. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 года. – СПб.: Алетейя, 1998. – 305 с. 2. Berry J. Intercultural Relations in Plural Societies: Some Concepts and Findings from Canadian Experience // Panelist Presentation at The Fifth International Tartu Conference on Canadian Studies: «The World in Canada, Canada in the World». – 2007. – October, 12-13. – University of Tartu, Estonia; 3. Canada's Ethnocultural Portrait: the Changing Mosaic // <http://www12.statcan.ca/english/census01/products/analytic/companion/etoimm/canada.cfm>. - Дата перегляду: 1.12.07; 4. Howard-Hassman R. «Canadian» as an Ethnic Category: Implications for Multiculturalism and National Unity // Canadian Public Policy/Analyse de Politiques. - 1999. – Vol. XXV, № 4. – P. 523-537. 5. Kymlicka W. Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity. – Oxford University Press, 2007. – 374 p.; *idem* Politics in Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship. – Oxford University Press, 2001. – 383 p. 6. Lupul M. R. The Politics of Multiculturalism: a Ukrainian-Canadian Memoir. – Edmonton – Toronto: CIUS Press, 2005. – 508 p.

УДК 329.3:28

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ХРИСТІАНСЬКИХ СПІЛЬНОТ В АРАБСЬКИХ КРАЇНАХ: ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ

О. Українська

У статті пропонується аналіз проблем політичної соціалізації християнських спільнот на сучасному етапі в арабських країнах. Зазначається, що політична соціалізація представників етнорелігійних меншин зазнає змін у контексті сучасних динамічних політичних та модернізаційних процесів, які відбуваються під впливом загальних глобалізаційних тенденцій.

Ключові слова: *політична соціалізація, етнорелігійні меншини, арабські країни.*

The paper reviews the problems of political socialization of Christian communities in legal Arabian countries under present-day conditions. The author asserts that the political socialization of representatives of ethnoreligious minorities changes in the context of modern political and modernization processes which conduct under the influence of general globalization tendencies.

Keywords: *political socialization, ethnoreligious minority, Arabian countries.*

Політична система, політичний устрій та їх відповідність етнічному та релігійному складу населення є закономірним фактором формування політичної культури населення. Етнічна та релігійна фрагментарність деяких арабських країн, яка є результатом історичного розвитку та колоніальної політики колишніх метрополій, є причиною напруження, конфліктів та дестабілізуючим фактором в арабських суспільствах. І ці процеси є надто складними і неоднозначними.

Численні спільноти християн представлені в таких арабських регіонах, як Ліван, Судан, Єгипет, Сирія, Ірак, а також Палестинська автономія. Релігійна диференціація в цих країнах є потенційним фактором формування конфліктного типу політичної соціалізації. Рівень конфліктності, у свою чергу, залежить від ступеня демократизації країни, глибини протиріч інтересів конкуруючих груп, їхнього демографічного складу, соціально-економічної ситуації, представлення у владі та наявності вольової еліти. Крім того, політична культура та політична соціалізація представників етнорелігійних меншин зазнає змін у контексті сучасних динамічних політичних та модернізаційних процесів, які відбуваються під впливом загальних глобалізаційних тенденцій.

Регіоналізація, як процес взаємодії країн на міждержавному рівні, які мають політичний, економічний та ідеологічний характер, так і процес утворення територіальних формацій у межах країни (як, наприклад, у Судані) змінює характер впливу факторів політичної соціалізації християнських меншин в арабських країнах.

Дослідження політичної соціалізації етнічних та релігійних меншин, яке дозволяє передбачати політичну поведінку цих груп, є необхідним на кожному історичному етапі, оскільки політична соціалізація являє собою двобічний процес, у якому особистість, з одного боку, засвоює політичні норми і цінності під впливом агентів

соціалізації, а з іншого – міра соціалізації, коли сама людина стає здатною або нездатною впливати на політичні процеси.

У рамках нашого дослідження будуть розглянуті психологічні аспекти політичної соціалізації християнських меншин, умови формування політичної культури, вплив на політичну соціалізацію релігійних організацій та інших агентів.

Психологічний підхід до вивчення феномену релігії, не вдаючись до розкриття істинності існування Бога, визначає релігію як вираження внутрішніх процесів людської психіки [1]. Коріння релігії сягає підсвідомого, вихідного рівня кожної людини. При цьому, релігія та свідомість тісно пов'язані та виражаються одна в одній. Розглядаючи релігію в контексті гідденсівської теорії, яка апелює до невіддільності діяльності суб'єкта від його психологічних характеристик та безпосереднього впливу останніх на безперервний потік поведінки, який призводить до формування соціальної практики та відтворення соціальної структури [2], можна зробити висновок, що релігія, будучи психологічною характеристикою індивідуума, як об'єкта політичної соціалізації, так само як і суб'єкта, який прищеплює молодшому поколінню певне віросповідання через створені ним агенти соціалізації, є такою структурою з високим імунітетом до змін. Цей імунітет підкріплюється сучасними тенденціями партикуляризму в умовах всесвітньої глобалізації. Крім того, закладені у релігійних вченнях ідеї поширення певної релігії у формі проповідування, навернення нових adeptів, покарання у разі невизнання істинності певної релігії (як, наприклад, джиз'я), у певних трактуваннях прищеплюють почуття інгрупового фаворитизму. В свою чергу, це обумовлює релігійне протиставлення та релігійну конкурентність як особливість меншою або більшою мірою агентів політичної соціалізації у країнах інтеграції різних віросповідань.

Для аналізу християнських спільнот в арабському світі визначним фактором політичної соціалізації є те, що вони у меншості. Кількісні дані про релігійні спільноти в арабських країнах достовірно невідомі, оскільки відмова від збирання статистичної інформації в більшості випадків є частиною державної політики, як наприклад у Лівані, де збір статистичних даних може призвести до незадоволення певних конфесій у пропорційному представництві у владі. При цьому, як зазначають дослідники, офіційні показники занижуються, а показники, задекларовані керівниками християнських меншин, – завищуються [3]. Варто зауважити, що найбільша християнська

спільнота, у відношенні до загальної кількості населення, проживає у Лівані та становить 35-45% мешканців (130.000 – 165.000 осіб). У Сирії проживає 10% християн (2.000.000 осіб), у Єгипті – 6-12% (коптські християни – 3.600.000 – 7.200.000 осіб), у Судані – 10% (4.000.000 осіб), у Йорданії – 7% (400.000 осіб), у Іраку – 3% (800.000 осіб). На територіях сектора Газа та Західному березі річки Йордан мешкають 90.000 палестинських християн. Загальна кількість християн становить 5-6% від населення арабських країн.

Як чисельність християнського населення, так і його етнічне походження є предметом дискусій, які, своєю чергою, надають зацікавленим сторонам можливість по різному трактувати етнічну ідентифікацію християн арабського світу. Так, ліванські християни вважають себе нащадками фінікійців, єгипетські копти пов'язують своє коріння зі Стародавнім Єгиптом та фараонськими династіями. Християни Іраку вважають себе халдеями та корінними мешканцями сучасного Іраку, та деякі з них, так само, як і сирійці – стародавніми ассирійцями. Хіба що мешканці Південного Судану належать до нілотських племен та не мають арабського коріння. З іншого боку, мусульманське населення країн, у яких представлені християнські спільноти, також не має виключно арабського коріння. Так, за дослідженням Фуада Ібрагіма [4], 90% мусульман Єгипту мають коптське походження. Населення Північного Судану походить від асиміляції арабів та корінних негроїдних племен. Однак, загальноприйнятий принцип визначення національної ідентичності в арабському світі, що узгоджувався з ідеєю панарабізму, відносив всіх носіїв арабської мови до арабів.

Також, важливим моментом у демографічних показниках християнського населення є його стала тенденція до зменшення через низький, порівняно з мусульманами, рівень народжуваності та еміграцію.

За загальною тезою дослідників, погіршення становища християн у арабському світі спричинено низкою подій. По-перше – спадом ідеології арабського націоналізму та загальним посиленням ідеології панісламізму з 70-х років минулого століття, по-друге – надзвичайним економічним підйомом монархій Перської затоки і, як наслідок, значний потік до цих країн робочої сили з Єгипту та лівантійських країн, де відбувається ресоціалізація мігрантів. До цих загальних причин додаються фактори, котрі притаманні

кожній конкретній спільноті і проявляються через вплив на агентів політичної соціалізації.

Далі акцентуємо увагу на такому. Агентом первинної соціалізації є, як відомо, сім'я. Особливістю цього агента є його відносна автономність від держави, порівняно, скажімо, зі школою або ЗМІ при авторитарному режимі. Саме від батьків дитина, у більшості випадків, отримує віросповідання. Оскільки у сім'ї дитині прищеплюється система цінностей, політичні орієнтири, статусна та рольова поведінка, то в цьому процесі головну роль відіграють стосунки дітей та батьків, політична культура останніх. Сім'я, як складова християнської спільноти, регулюється церквою. Як було зазначено вище, збір статистичної інформації за конфесійними характеристиками не здійснюється з політичних міркувань. Отже, дані про структурний склад християнських сімей, рівень доходу та рівень розлучень невідомі. Проте можна проаналізувати становище сім'ї через позицію та авторитет церкви, яка регулює сімейне життя християнської спільноти. Тут потрібно найперше відзначити позицію церкви щодо зміцнення сім'ї. У християнських меншинах Єгипту, Лівану отримати розлучення набагато важче, ніж в ісламі. Наприклад, украй негативне ставлення коптської церкви до розлучень було висловлене Папою Шенудою III у «Законі про моногамію» у 1958 р., згідно з яким тільки перелюб є підставою для розлучення, в іншому випадку розлучення вважається гріхом ініціатора. Коптська церква не освячує другий шлюб. Маронітські закони забороняють розлучення. У Сирії вони також рідкість, завдячуючи християнській шлюбній традиції. Хоча офіційна статистика окремо для меншин не підбивалася, деякі дискусії у ЗМІ навколо проблеми розлучень свідчать про факт психологічної деформації сімейних відносин, який може негативно впливати на процес соціалізації особистості. Однак, церква не змінює свого ставлення до цієї теми. Отже, у більшості випадків, ідеться про повну сім'ю, яка не потрапляє у групи населення з низьким доходом у зв'язку з наявністю одного годувальника. Дослідники політичної соціалізації, серед яких Ф. Грінштейн [5], М.Дженнінгс [6], Р. Хесс [7] та ін., виявили пряму залежність рівня політичної активності від соціально-економічного статусу, а саме – професії, доходу й особливо освіти. Тому у Лівані, Єгипті та Сирії сім'я під захистом церкви загалом ефективно виконує свою функцію як агент політичної соціалізації.

Отже, одночасно із сім'єю, на ранній стадії у процес політичної соціалізації включається церква та релігія, значною мірою

регулюючи все життя людини. У сфері політичної соціалізації на перший план виходить роль авторитетних релігійних лідерів, які, представляючи церкву, прищеплюють певні політичні орієнтири. Заполітизованість релігії, у свою чергу, залежить від конкретних обставин, а саме - від відносин держави та церкви, а також статусу останньої та політичних прав вірян.

Конституційне закріплення релігійних прав та свобод людини є як умовою взаємодії держави та релігійних об'єднань, так і фактором формування політичної культури останніх. Наведена таблиця, складена на основі конституцій арабських країн, де представлені християнські спільноти [10,11,12,13,14], відображає конституційне закріплення релігійних прав та свобод громадян цих країн.

З таблиці видно, що в деяких країнах, є певні неузгодженості статей. Так, у Єгипті президентом теоретично може стати християнин, але він має присягати Аллаху. Так, у Сирії та Судані іслам не є конституційно закріпленою державною релігією, але джерелом права є ісламський шаріат. Такі явні протиріччя, в свою чергу, надають підґрунтя для критики, що широко використовується елітами християнських меншин, та підривають рівень довіри християн до державних законів та системи.

Також видно, що єдиною арабською країною, де формально християни користуються свободами і політичними правами нарівні з мусульманами, є Ліван. За конституцією ліванські християни наділені правами етнорелігійних спільнот. Таїфська угода 1989 р., яка поклала край громадянській війні, зрівняла християнську та мусульманську квоти в парламенті. Однак, розподіл влади за конфесійним принципом обумовлює протистояння різних конфесій, яке відображається на політичній соціалізації молодшого покоління.

Таблиця 1

Країна	Державна релігія	Політичні права та свободи, що стосуються віросповідання	Джерело права	Умова, яка стосується віросповідання глави держави	Інші
Єгипет	Іслам (стаття 2)	Рівність перед законом, не зважаючи на расу, етнічне походження, мову, віросповідання, або сгеed (стаття 40)	Ісламська юриспруденція (шаріат) (стаття 2)	При вступі на посаду приноситься клятва «В ім'я Аллаха» (стаття 79), хоча у статті 75, яка визначає хто може бути президентом, немає умови щодо стовідування ісламу.	Релігійна освіта є основним предметом в курсах загальної освіти (стаття 19)
Ірак	Іслам (стаття 2)	Рівність перед законом, не зважаючи на стать, расу, етнічне походження, колір шкіри, віросповідання, або сгеed, економічний або соціальний статус (стаття 14)	Іслам (стаття 2)	Немає умови стосовно віросповідання (стаття 65)	

Країна	Державна релігія	Політичні права та свободи, що стосуються віросповідання	Джерело права	Умова, яка стосується віросповідання глави держави	Інші
Ліван	немає	Абсолютна свобода совісті (стаття 9)	Шаріат не є джерелом права	Президент має бути християнином маронітом, прем'єр – мусульманином сунітом (Національний пакт, 1943р.). Розподіл місць у національній асамблеї також відбувається за конфесійним принципом.	
Сирія	немає	Свобода віросповідання (стаття 35), рівність у праві брати участь у політичному житті (стаття 26)	Ісламська юриспруденція (шаріат) (стаття 3)	Має сповідувати іслам (стаття 3)	
Судан	На державній службі та у публічному житті обов'язкова віра в бога (стаття 18)	Свобода віросповідання, заборона примушування до віросповідання (стаття 24)	Джерелом права є ісламський шаріат, національна згода, висловлена шляхом голосування, конституція та звичай (стаття 65)	Немає умови стосовно віросповідання (стаття 37)	

У Сирії при режимі Партії арабського соціалістичного відродження БААС політична участь здебільшого має світській характер. Важливим фактором є приналежність лідера партії, президента Башара Асада, як і більшості правлячої еліти, до алавітів, які становлять 12 % населення країни. Близькість алавітів до християн (алавіти обожають Христа, святкують Різдво та Великдень) зводить до мінімуму їхнє протистояння на релігійній основі. Таким чином, політична соціалізація сирійських християн характеризується найменшим рівнем конфліктності.

На відміну від Сирії, ісламський характер режиму у Єгипті, на тлі загального підйому ісламського фундаменталізму в арабському світі, спричиняє конфліктний тип політичної соціалізації християн. Коптська церква, не маючи політичного статусу, який би відповідав кількості її адептів, є активним агентом політичної соціалізації. Вона має у своєму розпорядженні й інших агентів, таких як телевізійні канали (Coptic Pope TV, Agaphy TV, CTV, Coptic Dream TV тощо), близько 12 періодичних видань, серед яких найпопулярнішим є «Ватані», численні інтернет-видання. Наявність великої кількості ЗМІ надає релігійній еліті коптської церкви, яка характеризується загалом опозиційним ставленням як до влади, так і до ісламу як релігії, можливість суттєвого впливу на політичну соціалізацію.

Якщо порівнювати Єгипет та Сирію, треба відзначити більшу авторитарність сирійського режиму. Сирія – країна з однопартійною системою, тоді як Єгипет має, хоча і при де-факто домінантній одній партії, багатопартійну систему. Процеси демократизації відбуваються у Єгипті набагато швидше, ніж у Сирії. При авторитарній владі у Сирії релігійна діяльність, ЗМІ, освіта перебувають під більш суворим державним контролем, що дозволяє попереджати міжконфесійне протистояння на рівні політичної соціалізації.

Доки не відбувся референдум про незалежність Південного Судану, запланований на 2011 рік, згідно з мирним договором, підписаним у Кенії в січні 2005 року лідером Національної визвольної армії Судану (НВАС) Джоном Гарангом та першим віцепрезидентом Судану Алі Османом Мухаммедом Тахою, християни є однією з меншин арабського регіону. Вони найменш інтегровані в арабську спільноту. Більш того, тривалий збройний конфлікт зумовив формування такої політичної культури, що загалом характеризується ворожістю до північного уряду, сприйняттям півночі як історичного ворога, відсутністю патріотичних почуттів щодо Судану у його теперішньому вигляді, прив'язаністю до свого

племені. Статус автономії Південного Судану та непопулярність влади Північного обмежують можливість впливу останньої на процес політичної соціалізації.

В умовах глобалізаційних процесів на сучасному етапі зростає роль міжнародного рівня політичної соціалізації, тобто впливу міжнародних факторів на процес соціалізації. Перебуваючи у меншості, за умови протистояння всередині країни, християни схильні до пошуку підтримки ззовні. Тобто їхня політична культура потенційно орієнтована на міжнародний рівень. Це виявляється як у численній еміграції християнського населення, так і тенденціях до інтерналізації конфліктів та співпраці християнських спільнот.

Зусилля Джона Гаранга (колишній лідер Національної визвольної армії Судану (НВАС) та віце-президент Судану до 2005 р.) щодо інтернаціоналізації конфлікту увінчались успіхом після західного втручання. Тобто, політична соціалізація християнської спільноти Південного Судану відбувається у більш лояльному до Заходу курсі.

Щодо християн Близького Сходу, то будучи інтегрованими в арабське суспільство, ці меншини нарівні з мусульманським населенням страждали від політики Ізраїлю та США (палестино-ізраїльський конфлікт з 1948 р., дві палестинські інтифади 1987-93 рр. та з 2000 р., облога та штурм церкви Різдва Христового у 2002 р., дві війни у Перській затоці 1982 та 1990 рр., американська агресія проти Іраку з 2003 р.) За дослідженнями Близькосхідного інституту ЗМІ 2002 р. [9], голови палестинських, сирійських, коптських християнських спільнот одностайно засуджують політику Ізраїлю, США та західних церков. Така ідеологічна позиція має свій відбиток на формуванні політичної культури. На міжнародному рівні близькосхідні християни більше орієнтуються на співпрацю зі зростаючими діаспорами. Так, у США функціонують «Американо-ліванська коаліція», «Організація коптів США», «Ассирійсько-американська національна федерація», які підтримують близькосхідних християн.

Аналізуючи процеси політичної соціалізації християнських меншин у арабських країнах, можна зробити кілька висновків. За останні десятиріччя, починаючи з 1970-х років, як результат підйому ісламських рухів та їхнього впливу на владу в арабських країнах, посилюється тиск на християнські меншини, що призвело до рівнозначної протидії з боку останніх та опозиційного впливу на політичну соціалізацію молоді з боку агентів, контрольованих

державою, та агентів, контрольованих меншиною. Зважаючи на те, що існує певний антагонізм релігійних груп, а християни належать до меншості, їхню політичну соціалізацію можна віднести до конфліктного типу, вираженого більшою чи меншою мірою, в усіх арабських країнах. Крім політичних факторів та релігії, як агентів політичної соціалізації, значний вплив на формування конфліктного типу має демографічний фактор, який останніми роками суттєво погіршується.

Найменший рівень конфліктності спостерігається у Сирії, завдячуючи авторитарному режиму світського характеру та перебуванню при владі представників мусульманської меншини.

Політична соціалізація християнських меншин у Лівані, Єгипті, Іраку, Північному Судані характеризується більшою підконтрольністю агентів соціалізації лідерам цих меншин, що надає процесу соціалізації ознак конфліктності через обмеження політичних прав християн.

У Південному Судані, на відміну від інших християнських спільнот регіону, спостерігається чітко виражений етнічний конфлікт. Аналіз факторів політичної соціалізації цієї спільноти дозволяє передбачити позитивний результат голосування за відокремлення від Північного Судану за умови проведення референдуму у 2011 р.

Міцність сімей та рівень освіти християн Близького Сходу загалом сприяє формуванню активістського типу політичної культури.

Християнські спільноти в арабському світі, будучи представлені у меншості, більш спрямовані на міжнародну співпрацю, що відбивається на політичній соціалізації. Політика США та Ізраїлю визначає вектор цієї спрямованості.

Підтримка США Південного Судану сприяла формуванню лояльності християнського населення регіону до США та міжнародних організацій.

Міжнародні конфлікти, пов'язані з політикою США та Ізраїлем, з одного боку, виступають як інтегруючий фактор у політичній соціалізації християнських спільнот Близького Сходу в арабські суспільства, а з іншого - звужують співпрацю на міжнародному рівні до взаємодії з діаспорою та між християнськими спільнотами арабських країн. Через цей факт не відбувається широка інтерналізація конфліктів, породжених протистоянням християнських та мусульманських спільнот на Близькому Сході.

1. Jung, Carl Gustav. Psychology and Religion. – NY, 1938, стор. 1 – 39.
2. Giddens A. Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis. London: Macmillan Press, 1979, стор. 55 – 62.
3. Saad Eddin Ibrahim. An Arab Culture of Denial. www.freedomhouse.org/cgi-bin/htsearch.exe?words=eddin, № 46, 09.12.2004.
4. Fouad N. Ibrahim. Social and Economic Geographical Analysis of the Egyptian Copts. Geojournal. – Springer Netherlands, 06.12.2004, стор. 63 – 67.
5. Greenstein F. Children and Politics. New Haven, 1965.
6. Jennings M. K., Niemi R.G. Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents. Princeton, 1981.
7. Hess R. D., Torney I. V. The Development of Political Attitudes in Children. Garden City. – NY, 1968.
8. Pope Shenouda III. The Law of Monogamy in Christianity, 1958.
9. www.memri.org.
10. Constitution of Egypt, 1971.
11. Constitution of Iraq, 2005.
12. Constitution of Lebanon, 1926, зі змінами та доповненнями.
13. Constitution of Syria, 1973.
14. Constitution of the Republic of Sudan, 1998.
15. Капитонов К. А. Сирия: алавиты и сунниты во власти.
16. <http://www.iimes.ru/rus/stat/2006/01-02-06a.htm>

УДК 329.733

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

М. Трофименко

Розглядаються характерні ознаки та особливості діяльності антиглобалістських організацій у світі. Простежується залежність антиглобалістського руху від рівня економічного, політичного, технологічного розвитку як окремих країн, так і певних регіонів світу.

Ключові слова: *глобалізація, антиглобалізм, інформаційні технології, профспілковий рух, права людини.*

The distinctive features and peculiarities of antiglobal organizations activity are reviewed. The author analyzes the relation between antiglobal